

інших розвинутих європейських державах є своєчасним і для теоретичних наукових розробок (зокрема, для виявлення стійких закономірностей функціонування сучасних систем адміністративно-територіального устрою), і в конструктивно-прикладному аспекті.

Джерела та література

1. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі / М. С. Дністрянський. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 310 с.
2. Конституція Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vivovoco.rsl.ru/VV/LAW/ SPAIN.HTM>
3. Конституція Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawerssu. narod. ru/subjects/constzs/italy.htm>
4. Калитчак Р. Регіоналізм в європейських інтеграційних процесах / Р. Калитчак. – К. : Знання, 2007. – 303 с.
5. Кучабський О. Г. Еволюція адміністративно-територіальних систем: теоретико-методологічний аспект / О. Г. Кучабський // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – № 1 (37). – С. 26–32.
6. Пузырев К. С. Европейский регионализм : некоторые проблемы становления в теории и на практике [Электронный ресурс] / К. С. Пузырев. – Режим доступа : <http://etnosocium.ru/puzurev-k-s-evropeiskii-regionalizm>

Склярская Оксана. Сравнительный анализ административно-территориальных систем Испании и Италии. Рассмотрены основные параметры административно-территориальных систем Испании и Италии в сравнительном контексте. Проанализированы исторические особенности формирования территории обоих государств. Выявлено влияние прошлых политико-географических процессов на современную административно-территориальную структуру Испании и Италии. Области государств сопоставлены за компетенциями, статусом, а также основными количественными параметрами – размерами и людностью. Указано влияние этнического фактора на административно-территориальную организацию Испании и Италии. Выявлены общие и отличительные тенденции в развитии сепаратистских процессов в государствах. Проанализированы социально-экономические мотивы современного регионализма в развитых странах Европы, конкретные проявления центробежных процессов.

Ключевые слова: административно-территориальная система, областное государство, регионализация, сепаратизм, региональная идентичность.

Sklyarska Oksana. Comparative Analysis of Administrative-Territorial Systems of Spain and Italy. Main parameters of administrative-territorial systems of Spain and Italy are considered in the comparative context. Analysis of historical particularities of the territorial formation of Spain and Italy revealed the impact of the past political and geographical processes on the contemporary administrative-territorial structures of the two countries. Regions of Spain and Italy were contrasted by the scope of functions, status and such major quantifiers as size and population, while taking into account the ethnic factor in the administrative-territorial organization of the countries. Common and distinguishing tendencies in development of separatist processes in the countries were revealed. The study analyzes social and economic motives of modern regionalism in developed European countries and offers specific manifestations of centrifugal processes.

Key words: administrative-territorial system, regional state, regionalization, separatism, regional identity.

Стаття надійшла до редколегії
08.05.2013 р.

УДК 911.3:32

Наталія Корома

Політико-географічні передумови формування геополітичного регіону

Стаття присвячена дослідженню геополітичного регіону, який є важливою категорією під час вивчення геополітичної структури світу та місця окремої країни в регіональній системі відносин. Проведено дослідження ідеї формування концепції геополітичного регіону в політичній географії та геополітиці. Показано

територію геополітичного регіону як регіональну систему країн, яка на політичній карті світу може існувати де-юре чи де-факто. Розкрито вплив політико-географічних передумов на появу геополітичних регіонів, процеси їх формування та функціонування на політичній карті світу. Показані механізми взаємодії країн у межах геополітичного регіону через характеристику функціональних просторів поля міжнародної взаємодії.

Ключові слова: геополітична структура світу, регіональна система відносин, політико-географічні передумови, геополітичний регіон де-юре і де-факто, поле міжнародної взаємодії, географічний простір, функціональні простори.

Постановка наукової проблеми та її значення. Світова система завжди характеризувалася геополітичними процесами, які визначали характер її розвитку: протистояння чи взаємодія. Сьогодні, як відповідь на сучасні виклики, суть геополітичних процесів набуває нового значення. Ми є свідками, коли локальні виклики швидко обертаються на глобальні та навпаки. Такі умови стимулюють до активного формування *регіональної системи співробітництва країн*. Довкола держави або групи країн, що грають ключову роль у світовій політиці (геостратегічні гравці), утворюється великий простір – геостратегічна зона їх контролю та впливу. Ці зони складаються з геополітичних просторів меншої величини, які називаються геополітичними регіонами. *Регіональна система співробітництва* у форматі *геополітичного регіону* є причинно-наслідковим ефектом регіональних інтересів, які можуть і суперечити інтересам інших регіонів: сьогодні протистояння (взаємодія) між регіонами починають бути значно суттєвішими від протистояння (взаємодія) між сусідніми державами.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сучасне бачення тенденцій розвитку політико-географічного простору, його територіально-політичної організації, оцінка місця геополітичного регіону у світо-системі відображені у працях С. Коена, Дж. Егню [6; 7], М. Дністрянського [1], В. Колосова [3], Б. Яценка [4] та ін. Близькі за тематикою та спрямуванням, зокрема в позиції щодо вивчення *процесів взаємодії* країн у межах регіонального простору, є дослідження Квінсі Райта [2] та В. Хоніна [5]. Ними було створено моделі полів взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, але не доопрацьовані механізми взаємодії країн як суб'єктів міжнародних відносин у межах геополітичного регіону.

Мета роботи – проведення комплексного аналізу політико-географічних передумов формування на політичній карті світу певного геополітичного регіону. Вищезокреслена мета обумовила розв'язання низки дослідницьких **завдань**, найголовнішими серед яких є такі:

- розкрити ідею появи в політичній географії та геополітиці поняття «геополітичний регіон» стосовно дослідження геополітичної структури світу;
- з'ясувати політико-географічні передумови виокремлення певного геополітичного регіонального простору;
- уточнити, що геополітичний регіон як політико-географічне місце може існувати як де-юре, так і де-факто;
- запропонувати бачення механізмів взаємодії країн через формування та розвиток функціональних просторів у визначеному регіональному просторі – геополітичному регіоні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Геополітична структура світу як основний об'єкт дослідження політичної географії є моделлю глобальної територіально-політичної організації, яка формується в результаті взаємодії суб'єктів міжнародних відносин і виявляється методами політико-географічного (геополітичного) районування цілісного геопростору. Множина геопросторових моделей складає геополітичну структуру світу [1, с. 298–303]. Однією з таких моделей є *геополітичний регіон*.

Запропонована С. Коеном в одній зі своїх найвідоміших книг «Географія і політика у розділеному світі» (1963 р.) ієрархічна модель геостратегічних зон і геополітичних регіонів – поліцентричної структури світу – включала геополітичні регіони з ядрами-державами, а між ними розміщені перехідні зони, що характеризуються високим рівнем нестабільності та мають динамічні межі [3, с. 104]. Деякі структурні одиниці в його моделі запозичені у Х. Маккіндера. Хоча в моделі С. Коена немає жорсткого протиставлення суші та моря й зроблений крок від геополітики війни до геополітики миру, проте використовуються класичні формуючі елементи, хоча вони істотно дробляться, особливо «римленд» (рис. 1).

Геополітичні регіони за С. Коеном – це великі підрозділи геополітичних сфер і порівняно однорідні за економічними, політичними та культурними ознаками. Практично усі геополітичні регіони охоплені процесами регіональної інтеграції, що веде до розширення економічного та політичного співробітництва в їх межах. Геополітичні регіони перебувають на різних стадіях розвитку, тому

їх ролі в міжрегіональній взаємодії не співпадають. Обмін між країнами та регіонами автор вважає ключовим елементом динаміки світової системи. Механізм його реалізації забезпечується внутрішнім розвитком території через її політичну організацію, економічну структуру та соціальний інструмент або через вплив зовнішніх сил.

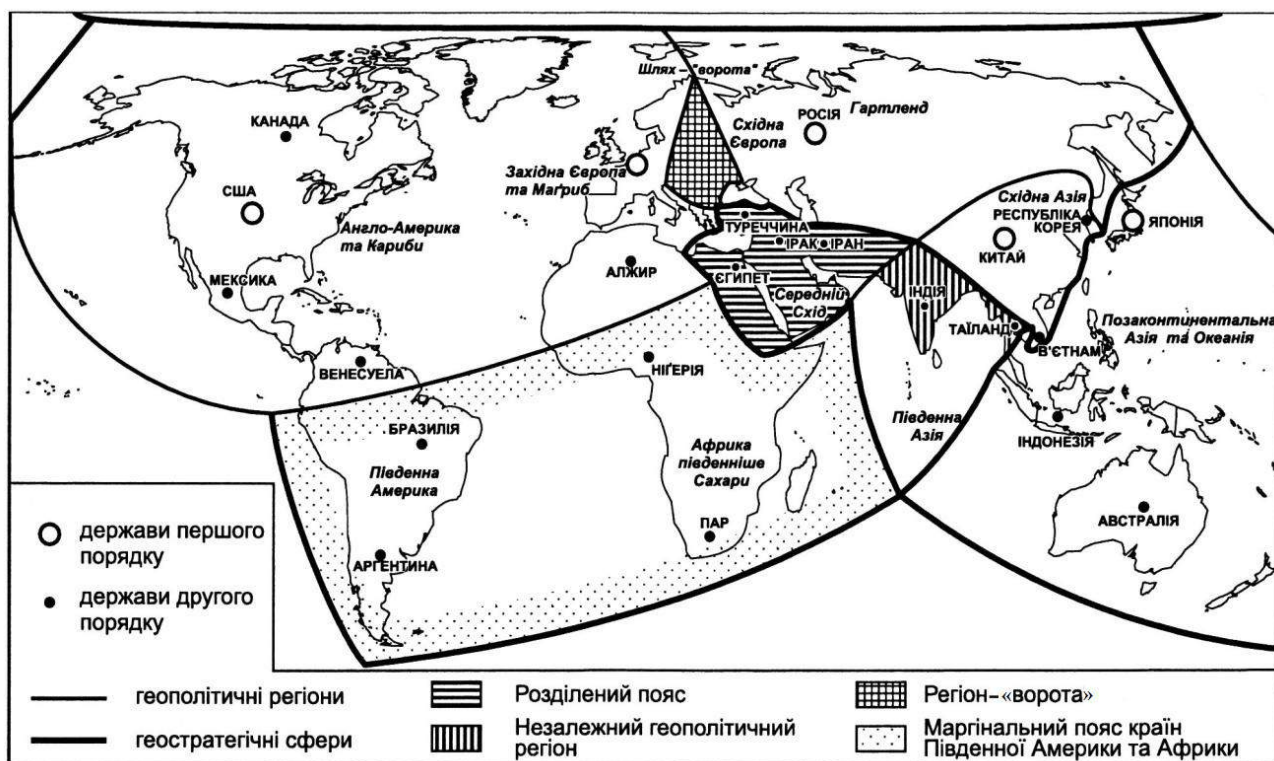

Рис. 1. Геополітичне районування світу (за С. Коеном) [5, с. 182]

Уздовж меж геостратегічних зон регіонів, як правило, локалізовані «ворота». Для них характерні малі розміри території і населення, відкритий доступ до зовнішніх просторів (по морю і/або суші). У соціальному відношенні – це самобутні культурно-історичні центри, особливі етнолінгвістичні одиниці. Деякі з них мають давні торгово-посередницькі традиції і підприємницький потенціал. Як відмічає С. Коен, «ворота» не представляють загрози для сусідніх держав, проте мають для них важливе стратегічне значення [3, с. 104–110].

Основна їх функція – стабілізація світової геополітичної системи, елементи якої стають усе більш взаємозалежними. Вони покликані стимулювати глобальну економічну, соціальну та політичну взаємодію. На думку С. Коена, «оформлюючись як самостійні геополітичні одиниці, «ворота» у багатьох випадках трансформуються зі смуги конфліктів у зону компромісного розвитку, коеволюції суміжних регіонів і сфер», а значить – міжнародної співпраці [3, с. 110].

Отже, *геополітичний регіон* – це територіально-політична система (результат політичної діяльності в геопросторі певного рівня) мезорівня, утворення якої спричинене сукупною дією політико-географічних передумов: характеризується тісними та стійкими політичними, економічними і соціокультурними зв'язками.

Як територіально-політична система геополітичний регіон є об'єктом дослідження політичної географії. У світлі концепції «політико-географічних місць»¹ Дж. Егню [6, с. 158–170; 7, с. 106–131], яка дає уявлення про територіально-політичну організацію суспільства, можна виділити такі ситуації в сприйнятті геополітичного регіону: *геополітичні регіони, що існує де-юре та де-факто*. Геополітичні регіони, особливо ті, що існують де-факто, мають динамічні межі, що залежать від постійної зміни балансу сил на глобальному рівні (рис. 2).

¹ Місце як осередок політичного простору, що є полем взаємодії суспільних процесів, перебіг яких відбувається на різних ієрархічних рівнях: від глобального до локального; місце – ефект місця (просторовий контекст) – просторові відмінності в ході політичних процесів.

Рис. 2. Геополітичний регіон як територіально політична система

Для виділення геополітичних регіонів використовують різні критерії:

- 1) географічна близькість розташування країн у межах регіону;
- 2) наявність загальної великої та довголітньої політичної проблеми;
- 3) культурна, регіональна, етнічна, расова, мовна близькість;
- 4) наявність загальних довготривалих інтересів, пов'язаних із сусідством (експлуатація природних ресурсів, недопущення надмірного забруднення повітряного басейну, внутрішніх морів і т. д., а також транзит вантажопотоків і пасажиропотоків, проживання на території декількох країн одного й того ж етносу, забезпечення спільної оборони та створення системи колективної військово-політичної безпеки тощо);

5) штучність або природність меж регіональної системи, тобто міри їх відповідності реальному фізичному, політичному, економічному, соціальному простору;

6) інтенсивність зв'язків, мірою яких служать аналізовані в сукупності, у тому числі: а) об'єм і характер зовнішньої торгівлі, включаючи співвідношення експорту й імпорту, основних груп товарів; б) особливості фінансових контактів (об'єм інвестицій, кредитів, що надаються, і виплат відсотків по них); в) об'єм і характер міграційних потоків; г) політичні взаємодія (рівень і кількість представництва; наявність територіальних суперечок і претензій, що ускладнюють дво- і багатосторонні відносини; характер і число укладених договорів); г) розвиток військових зв'язків (включаючи наявність іноземних баз, прецедентів використання яких-небудь об'єктів однієї країни для дій проти третіх держав). У ролі додаткових індикаторів можна використовувати також число й розміщення представництв промислових компаній і банків, кількість авіарейсів, публікацій у провідних газетах двох країн один про одного. Заходами зв'язку виступають, крім того, об'єми транзитних транспортних потоків, іноземного туризму, транскордонне перенесення забрудників природного середовища тощо.

Комплекс тих чинників і критеріїв, що стимулюють (або гальмують) геополітичний процес у межах визначеного географічного простору, а відтак і процеси політичної організації в його суспіль-

стві, утворюючи тим самим територіально-політичну систему відповідного рівня, зокрема і геополітичний регіон, є *політико-географічними передумовами*.

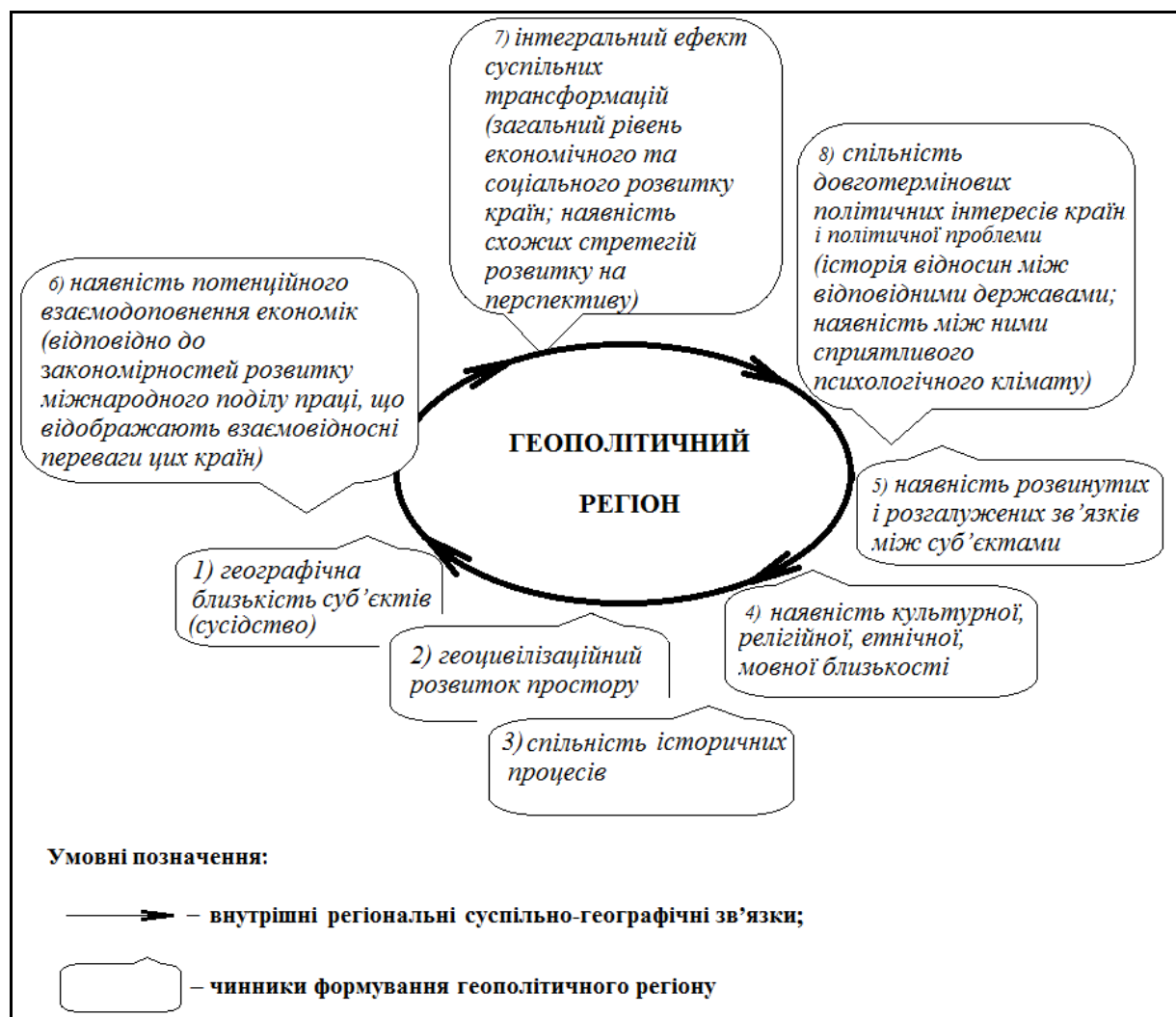

Рис. 3. Схема чинників формування геополітичного регіону

Сформована система політико-географічних передумов (рис. 3), що посилюють різновекторність суспільства або сприяють поєднанню (накладанню) геостратегій держав, які можуть бути виражені через два напрями побудови відносин у самому регіоні: поляризацію або інтеграцію відповідно. В обох випадках це призводить до змін перебігу політико-географічних процесів в окремій країні та регіоні загалом. Процес поляризації посилює різновекторність суспільства та сприяє появі в межах геополітичного регіону декількох геополітичних центрів і периферії – «сірої зони». Інтеграційні процеси тут є відносинами, що формуються як регіональний стан, консолідуючи суспільство на основі цінностей, спільних інтересів та ідей і поєднуючи геостратегії суб'єктів взаємовідносин. Відносини геополітичного регіону проявляються через геополітичний процес. Можна простежити таку залежність: геополітичний процес у регіоні зумовлює зміну напрямку політико-географічних процесів в окремих країнах, а політико-географічний процес, зі свого боку, впливає на геополітичний процес у регіоні загалом. У сучасному світі практично усі геополітичні регіони є відкритими системами – окремими полями міжнародної взаємодії, пов'язаними потоками енергії, переміщенням товарів, капіталів, людей та ідей.

«Теорії поля» формувалися впродовж 50–60-х рр. ХХ ст. – періоду, коли широке коло вчених брали до уваги проблемність об'єктивності та суб'єктивності чинників, які прямо чи опосередковано можуть впливати на міжнародні відносини. Найбільш опрацьованою й оригінальною була модель, запропонована Квінсі Райтом (1890–1970 рр.) [2, с. 290–294]. Вона включала географічне й аналі-

тичне поля. В рамках аналітичного поля відбувається сприйняття певної ситуації як факту, факт ідентифікується, осмислюється та з його приводу приймається сторонами відповідне політичне рішення.

У нашому дослідженні ми звернулися до цієї теорії та спробували розширити значення аналітичного поля, розкриваючи механізми взаємодії в геополітичному регіоні через характеристику функціональних просторів поля взаємодії країн регіону [5, с. 125–146] й дали йому таке визначення: *поле (міжнародної) взаємодії – це інтегральний простір, представлений множиною функціональних просторів, виокремлених на основі наявних внутрішніх суспільно-географічних зв'язків у межах визначеного географічного простору* (рис. 4).

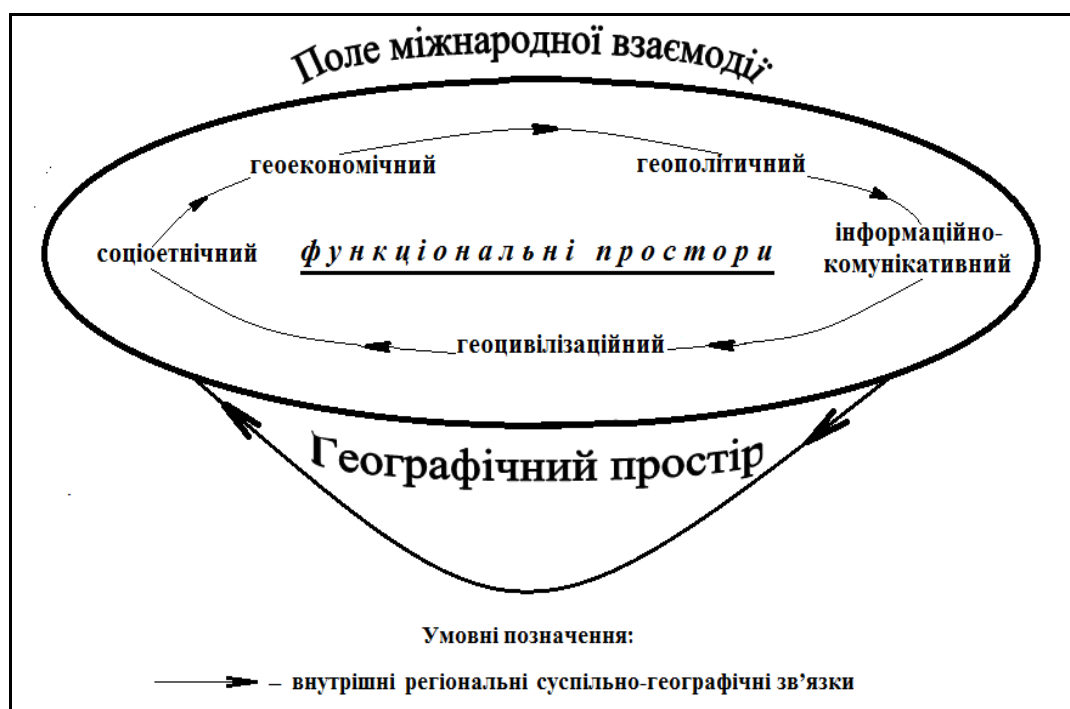

Рис. 4. Формування функціональних просторів поля міжнародної взаємодії суб'єктів

Проводити дослідження функціональних просторів можливо на різних рівнях: від локального до глобального, адже поле є результатом будь-якої взаємодії на будь-якому рівні. Межі поля внутрішньої (національної) взаємодії визначаються межами конкретної адміністративно-територіальної одиниці окремої держави. Межі поля міжнародної взаємодії співпадають із межами географічного простору визначеного досліджуваного об'єкта (наприклад, регіону). Географічний простір є реальним простором, вимір якого визначається існуючими зв'язками та процесами між його структурними елементами.

Межі соціоетнічного простору поля міжнародної взаємодії зумовлені закономірностями історичного співіснування в межах географічного простору етносів, націй, народів. Саме в межах цього простору формується уявлення народів про себе як про цілісність, типологізується характер взаємин зі своїм міжнародним оточенням; здійснюється досить інтенсивний міжнародний обмін людьми, загальнолюдськими культурними цінностями, реалізуються процеси збереження загальної національно-культурної спадщини й власне національного самозбереження.

Основу формування соціоетнічного простору поля, що виходить за межі національних держав і є частиною світового цивілізаційного простору, складає історія взаємодії локальних цивілізацій. Саме в межах геоцивілізаційного простору з «вогнищ цивілізацій» виникають локальні цивілізації, генезис розвитку яких пов'язаний зі становленням і розвитком суміжних «індивідуальних суспільств».

У прагненні суб'єктів організувати своє міжнародне оточення, щоб ситуативні умови в межах конкретного географічного простору оптимальним чином сприяли задоволенню їх відповідних потреб, особливо значущу роль відіграє інтенсивність інформаційного обміну, який відбувається в межах інформаційно-комунікативного простору.

Межі гео економічного простору поля міжнародної взаємодії обумовлені закономірностями розвитку міжнародного поділу праці, реальними процесами розподілу та заповнення об'ємів ресурсного забезпечення внутрішньодержавних циклів національного господарства, ситуативними умовами міжнародного обміну людьми, ресурсами, знаряддями виробництва, товарами, послугами і капіталом. Безперечно бажання кожної країни до оптимізації своєї життєдіяльності за рахунок можливостей інших держав, зорієнтовує їх передусім на ті, які: 1) перебувають у найближчому географічному оточенні; 2) здатні достатньою мірою задовольнити їх потреби. Так виникають особливі структури взаємин цих країн у рамках міжнародного поділу праці, які ніби розколюють світове господарство на сегменти, а світову економіку – на деякі пласти, кожен із яких має своє географічне забарвлення. На будь-якому історичному етапі послідовно проявляються закономірності гео економічного розвитку людського суспільства, що не може не позначатись і на структурному характері сучасних міжнародних відносин, які розвиваються в складному гео економічному просторі [5, с. 141–142].

Межі геополітичних просторів полів міжнародних взаємодій передусім пов'язані із взаємодією держав, які прагнуть оптимально реалізувати свою історичну місію і затвердити власне територіальне верховенство в «індивідуальних суспільствах», що співіснують у межах конкретного географічного простору. Проте, залежно від комплексу внутрішніх причин, темпів зміни ситуативних умов міжнародних взаємодій і необхідної адаптації до них політичних систем окремих держав, періодично виникають нові виклики стабільності, послідовність відповідей на які переформовує географічний простір, створюючи в його межах нове за своїми властивостями поле міжнародної взаємодії.

Ще один простір, дотичний до всіх вищеперахованих, є безпековий. *Межі безпекового* та географічного просторів визначеного поля взаємодії співпадають. Сам простір є дотичним до всіх вищеназваних функціональних просторів і характеризується існуючими зв'язками та процесами між всіма структурними елементами. Питання безпеки часто є чутливими та спірними, тому можуть виконувати як об'єднуючу, так і роз'єднуючу функцію в межах поля взаємодії країн регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зв'язок між географічним і функціональними просторами поля взаємодії постійно підтримується і є двостороннім. Реальні процеси відбуваються у географічному просторі та призводять до виникнення нової ситуації, тоді як у функціональних просторах відбувається сприйняття цих ситуацій як факту шляхом відображення їх у внутрішніх зв'язках. Варіативність поєднання функціональних просторів створюватиме диференціацію полів.

Фіксація і прогноз меж полів взаємодії є головним завданням геополітики. Межі цих полів, з одного боку, формуються як наслідки історичних закономірностей розвитку людського суспільства, а з іншого – як результат сукупного впливу суспільних трансформацій суб'єктів міжнародного співробітництва й залежать від постійної зміни балансу сил на глобальному рівні.

Оскільки в ролі генераторів формування міжнародних полів взаємодії виступають держави, міждержавні угруповання і низка недержавних акторів, зокрема суб'єктів транснаціонального значення, а в якості механізму взаємодії в їх межах – геостратегічні інтереси суб'єктів взаємодії, то природно, що будуть існувати і надалі суб'єктивні й об'єктивні правила розшарування полів міжнародної взаємодії. Інтеграційні та глобалізаційні процеси, що протікають у людському суспільстві та сприяють об'єднанню держав у рамках відповідних структур міжнародного співтовариства, орієнтуватимуть міжнародну спільноту практиків і теоретиків на розробку міжнародних стандартів поведінки суб'єктів, механізмів їх взаємодії в межах геополітичного простору – регіонального та глобального полів міжнародної взаємодії. Подальші дослідження пов'язані з вивченням особливостей взаємодії держав у межах конкретних геополітичних регіонів.

Джерела та література

1. Дністрянський М. С. Політична географія та геополітика України : навч. посіб. / М. С. Дністрянський. – Тернопіль : Навч. книга–Богдан, 2010. – 344 с.
2. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин : підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 461 с.
3. Колосов В. А. Геополитика и политическая география / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 479 с.

4. Політична географія та геополітика : навч. посіб. / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін. ; за ред. Б. П. Яценка. – К. : Либідь, 2007. – 255 с.
5. Хонин В. Н. Теория международных отношений. Общая часть / В. Н. Хонин. – М. : Академ-Пресс, 2005. – 456 с.
6. A Companion to Political Geography / edited by John A. Agnew, Katharyne Mitchell and Katharyne Mitchell. – [3] Blackwell Companions to Geography] – Oxf. : Blackwell Publishing, 2007.
7. Agnew J. Making Political Geography / John Agnew. – [Human Geography in the Making]. – London, 2002.

Корома Наталья. Политико-географические предпосылки формирования геополитических регионов.

Статья посвящена исследованию геополитического региона, который является важной категорией при изучении геополитической структуры мира и места отдельной страны в региональной системе отношений. Проведено исследование идеи формирования концепции геополитического региона в политической географии и геополитике. Показано территорию геополитического региона как региональную систему стран, которая на политической карте мира может существовать де-юре или де-факто. Раскрыто влияние политико-географических предпосылок появления геополитических регионов, процессы их формирования и функционирования на политической карте мира. Показаны механизмы взаимодействия стран в рамках геополитического региона через характеристику функциональных пространств поля международного взаимодействия.

Ключевые слова: геополитическая структура мира, региональная система отношений, политико-географические предпосылки, геополитический регион де-юре и де-факто, поле международного взаимодействия, географическое пространство, функциональные пространства.

Koroma Natalia. Political and Geographical Conditions of Formation of Geopolitical Region. The research is dedicated to the investigation of the geopolitical region, which is a key category for study the world geopolitical structure and place of separate country in the regional system of relations. The idea of forming the concept of geopolitical region in political geography and geopolitics is investigated. The territory of geopolitical region is displayed as a regional system, which can exist de jure or de facto on the political map of the world. Influence of political and geographical conditions on the appearance of geopolitical regions on the political map of the world, over the processes of their formation and operation was studied. The mechanisms of interaction between the countries in the geopolitical region through characterization of functional spaces of field of interactions were disclosed.

Key words: world geopolitical structure, regional system of relations, political and geographical conditions, geopolitical region de jure and de facto, the field of international cooperation, geographical space, functional space.

Стаття надійшла до редколегії
28.11.2012 р.